

HOOFSTUK IX.

'N PROGRAM VAN BEGINSELS EN DIE EIE- VLAG-KWESSIE.

Van die begin af het Ds. Du Toit daarop aangedring, dat die Afrikaner 'n eie politieke geloofsbelijdenis moet hê. Daaromtrent spreek hij sig uit in hierdie brief, gerig aan die "Patriot" :—

EEN STAATKUNDIG PROGRAM.

" Mijnheer de Redakteur,—Gelieve nevensgaand Program van Beginselen in uw blad op te nemen en zodoende voor de aandacht te brengen van het publiek en vooral van de aanstaande politieke Vergadering die gehouden zal worden te Graaff-Reinet op de eerste Maart aanstaande.

Reeds lang heb ik gevoeld, dat een eerste behoefte tot de vorming onzer staatkundige partijen en afbakening onzer politieke verhoudingen is een nauwkeurig omschreven Program van Beginselen.

Zulk een Program vast te stellen is natuurlik niet het werk van één man of van één dag. Verre zij het van ons, ons zelve enig gezag hierin aan te matigen of ons zelve als wetgever op te werpen. Wat wij geven is slechts een *proeve* ter bespreking. En daartoe hebben wij het Program der antirevolutinaire of christelik-historiese partij in Nederland overgenomen, gewijzigd naar onze omstandigheden, daar dat op zulk een bekwame wijze is opgesteld, en de grondtoon van ons volkskarakter veel overeenkomst heeft met dat van het Nederlandse volk.

Wat wij gaarne zouden zien is dat deze proeve worde gelezen en besproken in onze staatkundige kringen; dat de komites van Afrikaner Bond en B. B. Vereniging ze behartigen; dat zij op de Vergadering te Graaff-Reinet worde overwogen; dat men ze wijzige, verandere, verwerpe en een ander in de plaats opstelle zo men wil; in één woord, dat onze Afrikaner partij overeenkome in een duidelik uitgesproken Program van staatkundige beginselen, zodat vriend en vijand wete wat zij wii, en er geen reden tot misverstand overblijve.

De wenselikheid van de zaak voor de aandaht van het publiek te brengen en bespreking uit te lokken is hoofddoel van

Uw dw. dienaar,

S. J. DU TOIT.

Ventersburg (Kaapkolonie),
II Feb. 1882. (P. 3 Maart '82).

Omdat die Program so éinig is in sijn soort, en, naar ons hoop, nog toekoms-betekenis het, word dit hier in sijn geheel afgedruk.

PROGRAM VAN BEGINSELEN VAN DE AFRIKANER BOND.

I. — De Afrikaander Bond vertegenwoordigt in Zuid Afrika de grondtoon van ons Volkskarakter, gelijk dit gevormd werd door overplanting en ontwikkeling van een kolonisatie van Europeanen, voornamelijk Hollanders en Hugonoten, op Afrikaanse bodem; en wenst dit overeenkomstig onze tegenwoordige volkstoestand, in een vorm die aan de behoeften van onze tijd voldoet, te ontwikkelen.

II.—Noch in de volkswil noch in de wet, maar alleen in God vindt hij de bron van het soeverein gezag, en verwerpt mitsdien enerzijds het beginsel van een wetteloze volks-sovereiniteit en anderzijds alle wederrechtelijke vreemde overheersing, terwijl hij erkent in de Kaapkolonie en Natal de Britse Soevereiniteit van Godswege langs historische weg geworden, en in de Oranje Vrijstaat en de Zuid Afrikaanse Republiek de Republikeinse Staatsvorm als onder de leiding Gods in onze geschiedenis geworteld, door de Uitgeweken Boeren tot ontwikkeling gebracht, door Britse Traktaten erkend, en door de Grondwet van beide Republieken als zodanig bevestigd.

III.—Ook op staatkundig terrein belijdt hij de eeuwige beginselen van Gods Woord; zo evenwel dat het staatsgezag noch rechtstreeks door de uitspraak van enige kerk, maar alleen in de konscientie van de overheidspersonen, aan de ordinantiën Gods gebonden zij.

IV.—De overheid, zo leert hij, is als dienaar van Gods, in een Christelike en dus niet-godsdienstloze natie, gehouden tot verheerliking van Gods naam en behoort diensvolgens *a.* uit bestuur en wetgeving alles te verwijderen, wat de vrije invloed van het Evangelie op ons volksleven belemmert; *b.* zichzelf als daartoe in volstrekte zin onbevoegd, te onthouden van elke rechtstreekse bemoeiing met de geestelike ontwikkeling van de natie; *c.* alle kerkgenootschappen of godsdienstige verenigingen, en voorts alle burgers, onverschillig welke hun denkwijze aangaande de eeuwige dingen zij, te behandelen op voet van gelijkheid; en *d.* in de konscientie, voor zover die het vermoeden van achtbaarheid niet mist, een grens te erkennen voor haar macht.

V.—Hij belijdt dat de overheid regeert bij de gratie Gods, en, hieraan haar regeringsmacht ontleende, het recht heeft de oed te vragen; en, ter vrijlating van de dag des Heeren, en alzo mede in 's volks belang, onder

regeling van een behoorlike Zondagswet, zowel zelve zoveel doenlik in al haar vertakkingen op die dag behoort te rusten, als in haar konsessien aan maatschappijen van vervoer ghele of gedeeltelike stilstand van zaken voor die dag heeft te bedingen.

VI.—Op zichzelf geen enkele Staatsvorm de enig bruikbare keurende, en de alsnu bestaande vormen erkennende (II), zo meent hij toch, dat *het einddoel* onzer nationale ontwikkeling zijn moet, een verenigd Zuid Afrika, onder eigen vlag.

VII.—De bestaande konstitutiën van de Kaapkolonie en van Natal, en de Grondwetten van de Oranje Vrijstaat en de Z. A. Republiek aanvaardt hij als uitgangspunt om langs wettige weg, door hervorming van bestaande instellingen, tot dat einddoel te geraken.

VIII.—Hij verlangt daartoe bevestiging van de rechtmatige volksinvloed, die, krachtens de zedelike band tussen kiezers en gekozenen, door de respektieve Wetgevingen naar eis van onze historie, op het staatsgezag wordt uitgeoefend.

IX.—Hij wil dat de autonomie van de verschillende distrikten voor zover deze niet strijdt met de eisen van de staatseenheid en de rechten van de enkele personen niet onbeschermd laat, worde geëerbiedigd, of waar zij verkort is, door desentralisatie worde hersteld.

X.—Om de grondbezitters het hun toekomend recht te verzekeren als de meest belanghebbenden en grootste belastingschuldigen, om vreemde fortuinzoekers uit het regeringskasteel te weren, en om de zedeloze omkoperij van het belangeloos gepeupel te voorkomen, eist hij hervorming van het bestaand kiesstelsel, en in de eerste plaats verhoging van kiesrecht in de Kaapkolonie.

XI.—Hij wil dat de staat (voor zover ontstentenis van veerkracht bij de burgerij hiertoe niet noodzaakt) het beginsel late varen, alsof de overheid groepen zou zijn om van harentwege onderwijs te doen geven; voorkome dat de overheidscholen, voor zover nodig, tot propaganda van godsdienstige of tegen de godsdienst gekeerde begrippen misbruikt worden; en alzo ook inzake van onderwijs aan alle burgers, onverschillig welke hun godsdienstige of paedagogiese zienswijze zij, gelijke rechten gunne.

XII.—Van de soeverein wil hij, dat door een onafhankelike rechtspraak, die onder ieders bereik valle

en in verband sta met het zedelijk rechtsbesef van de natie, volgens wetten die op de eeuwige rechtsbeginselen rusten, ten 1ste beslissing uitga voor alle geschillen van partijen, zowel van burgerrechtelijke als van administratieve aard: ten 2de vonnis kome tegen een iegelik, die zich vergrijpt aan de gemene orde van de dingen; en ten 3de voltrekking van straf aan de gevonniste volge, niet slechts om de maatschappij te beschermen of de overtreder te beteren, maar allereerst tot herstel van de geschonden gerechtigheid. Desnoods door de doodstraf, waartoe het recht in beginsel aan de overheid toekomt.

XIII.—Op de overheid, zo oordeelt hij, rust de plicht om te waken voor de publieke eerbaarheid op de weg en in publieke plaatsen; de gelegenheid tot het gebruik van sterke drank te beperken; de uitstal te verbieden van onzedelijke boek-, plaat- en prentwerken; verleiding van minderjarigen tot onzedelijke daden strafbaar te stellen, en met de hoererij op generlei wijze noch preventief, noch beschermend, en derhalve anders dan werend, in aanraking te treden. Onder dien verstande echter dat ze zich bij elke maatregel die uit deze verplichting voortvloeit, stiptelijk verre houde van wat tot het terrein van het huiselijke leven behoort.

XIV.—In het belang van de openbare gezondheid acht hij, dat de overheid te waken heeft tegen vervalsing van levensmiddelen; tegen verontreiniging van de publieke weg en tegen vergiftiging van de dampkring of het water; zorg heeft te dragen voor zindelijkheid in haar eigen huishouding; en een eerbare begrafenis van de lijken; en voorts bij het zich vertonen van besmettelijke ziekten (behoudens de vrije beschikking van een iegelik over zijn eigen lichaam en zijn eigen consciëntie) al zulke maatregelen heeft te nemen, als strekken kunnen en onmisbaar zijn om te voorkomen, dat iemand onwillens of onwetens, met de smetstof van deze ziekten in een voor hem gevaarlike aanraking zou treden.

XV.—Hij wenst dat bij het financieel beheer van de staat de verhouding tussen overheid en burgers niet die van verdrag, maar een zedelijk organiese zij, en dat het evenwicht tussen ontvangsten en uitgaven geregeld worde niet door drukkende vermeerdering van de lasten der natie noch door bezuiniging op het nodige, maar door beperking van staatsbemoeiing; en dat voorts ons belastingstelsel hervormd worde in die zin

dat de ontwikkeling van het volksleven minder schade lijde, de hoge opbrengst van de middelen niet enige maatstaf, de druk minder ongelijkmatig zij; en de kosten van stemming afnemen.

XVI.—Kracht tot handhaving van onze nationale zelfstandigheid zoekt hij in de erkenning, handhaving en beoefening van onze landstaal; in het onderwijzen van onze verachterde boerenbevolking; in de bevordering van kennis onzer historie; in de opkweking van vrijheidszin en patriotisme bij onze bevolking, vooral bij de jeugd; en voorts in een doeltreffende Burgerwet, die in de Burgerij de eigenlijke strijdkracht van het land erkent en ontwikkelt.

XVII.—Hij erkent de noodzakelijkheid om ook door middel van onze wetgeving, beter dan tans, er toe mede te werken, dat de verhouding tussen heren en dienstdoden zoveel doenlik beantwoorde aan de eisen van Gods Woord en een gezonde Staathuishoudkunde.

XVIII.—Uitgaande van de overtuiging dat de ontwikkelingen in onze Inboorlingenkwestiën grotendeels haar ontstaan verschuldigd zijn aan een onbetamelijke inmenging van de Britse Rijksregering, en dat de enige Inboorlingenpolitiek die ooit beantwoorden zal geregeld zal moeten worden door plaatselijke regeringen in Zuid Afrika, in onderlinge overeenstemming, en onder leiding van staatkundige staatslieden, eist hij een zelfstandige en onderling overeenstemmende Inboorlingenpolitiek, gegrond op recht en gerechtigheid, en daartoe rekening houdende met de van God gestelde en in de maatschappij erkende rangen en standen.

XIX.—Hij verklaart, dat het de staat niet toekomt, zich met de inwendige aangelegenheden van de kerkgenootschappen in te laten.

XX.—Dat hij, om deze beginselen ingang te doen vinden als zelfstandige partij optreedt; zich bij geen andere partij laat indelen; en slechts dan samenwerking met andere partijen aanvaardt, indien die door een vooraf wel omschreven program met ongekrenkt behoud van zijn beginselen, kan worden verkregen. Reden waarom hij gemeenlik met een eigen kandidatuur aan de staatkundige verkiezingen deelneemt.

VERKLARING.

Maar Ds. Du Toit het dit nie gelaat bij 'n bewerking van Dr. Kuyper se Program nie. Hij het in 1883 'n boekie (groot 126 bls.) geskrijwe, waarin

al die punte op bekwame, en waar nodig, op zelfstandige wijze toegelig word.

Vereers word gewijs op die *noodsakelikheid* van 'n Program. Die voorbeeld van die Kerk word gebruik om dit duidelik te maak. 'n Kerk het nie net nodig 'n Kerkorde nie, maar in die eerste plaas 'n Geloofsbelijdenis. So kan die Bond ook nie tevrede wees met 'n Konstitusie nie, maar moet sijn fondament soek in 'n vaste Program van staatkundige beginsels.

Laat ons hier als proewe oorneem die toeligtig bij enige artikels. B.v. bij art. II.:—

“Volkomen in overeenstemming dus met het neergelegd beginsel erkennen wij in ons land, voor het tegenwoordige :

a In de Kaapkolonie en Natal *de Britse Soevereiniteit*, als van Godswege langs historische weg geworden ; en

b. In de Oranje Vrystaat en de Zuid Afrikaanse Republiek *de republikeinse staatsvorm*, als onder de leiding Gods in onze geschiedenis geworteld, door de uitgeweken Boeren tot ontwikkeling gebracht, door Britse Traktaten erkend, en door de Grondwet van beide Republieken als zodanig bevestigd.

Elke poging van een partij om in de Kaapkolonie of Natal, eigenmachtig en eigenwillig, de Britse vlag neêr te halen, staan wij dus tegen als opstand en rebellie tegen het wettig gezag, en in strijd met Gods Woord (o.a. Rom. 13 : 1).

Evenzeer beschouwden wij het als een daad van rebellie en opstand tegen de wettige regering toen sommige burgers van de Zuid Afrikaanse Republiek per petitie het Britse gezag inriepen ; en een zondigen tegen het soeverein gezag van het land toen een Britse Kommissaris uit naam van de Koningin van Engeland de Transvaal wederrechtelik annekseerde.

Maar hier komt de bedenking : zou de Vrystaat en Transvaal dan nooit op wettige wijze onder Brits bestuur kunnen komen ? Of, zullen de Kaapkolonie en Natal dan altijd onder Engels gezag blijven, en nimmer, als vrije Republieken, samen met Vrijstaat en Transvaal, een Verenigd Zuid Afrika kunnen vormen, onder eigen vlag ?

Dit punt dient nader besproken te worden onder Art VI. Voor het tegenwoordige antwoorden wij slechts : het goddelijk albestuur kan te eniger tijd het soeverein gezag in elk van deze Koloniën of Republieken in andere handen overgeven, op velerlei wijze en door velerlei middelen. Had God het bijv. toegelaten dat Englands overmacht onze Transvaalse vrijheidshelden verpletterde, dan ware natuurlijk het Brits gezag in Transvaal gevestigd, krachtens de wet van verovering. Of veronderstel die vrijheidsoorlog had zich, onder het Godsbestuur, uitgebreid over geheel Zuid Afrika, dan kon hij geëindigd zijn of in de vrijmaking van heel ons land, gelijk de Verenigde Staten van Amerika, of in de algehele onderwerping van deze Zuidhoek, zo dat hier geen vrije Republiek meer besta. Of waarom zou er geen verandering kunnen plaats vinden geheel langs Konstitutionele weg ? Waarom zou Zuid Afrika, daartoe rijp zijnde, niet van Engeland kunnen verkrijgen dat het, vrijwillig en zonder bloed-

vergieten, zijn vlag wegnam, ten eindé een algemene Konfederatie onder eigen vlag niet langer in de weg te staan, terwijl aan Groot Brittanje zekere rechten op de zeehavens in deze landen gewaarborgd worden?

Waartegen wij ons te wachten hebben is slechts dat wij niet eigenmachtig en eigenwillig, tegen de bestaande machten, en mitsdien tegen God zelf, die deze machten verordende en in stand houdt, in verzet komen; maar, naar ons geweten, het Godsbestuur volgende, onze plicht trouw behartigen."

Onder art. VI waarheen bowe verwijst werd lees ons dan als volg:—

"Wij hebben reeds verklaard, dat wij geen van beide staatsvormen (koninkrijk of republiek) op zich zelf de enig bruikbare keuren; dat wij elke roekeloze poging om eigenmachtig en eigenwillig enig bestaand gezag omver te werpen, veroordelen als rebellie.

En toch, wanneer met het oog op de toekomstige vereniging van de verschillende Staten en Koloniën van Zuid Afrika waarop alles schijnt henen te wijzen, de vraag aan de orde komt; welke regeringsvorm wij alsdan zouden verkiezen, dan zeggen we met Calvyn, dat ook ons de voorkeur aan de republiek schijnt toe te komen, "wjl, om der zonde wille, in veler handen het gezag veiliger is te achten dan in die van een enkele persoon."

: Maar wij hebben bovendien nog meerdere redenen voor deze keuze. Als daar zijn:—

a. *De republikeinse regeringsvorm is geworteld in onze volks-historie.* Elke poging tot afwerping van een vreemd juk, en tot ontwikkeling van een eigen nationaliteit, liep uit op de stichting van een *republiek*. Denk aan de "voortrekkers" en de republieken door hen gesticht in Natal, Vrijstaat en Transvaal. Daarentegen ondervonden wij van de Britse *monarchie* steeds onderdrukking van onze nationaliteit, terugzetting van alle waarachtige volksontwikkeling, opoffering van onze Koloniale belangen aan de belangen van de rijksregering. Zo staat in onze ervaring de monarchie gelijk met onderdrukking en vreemde overheersing; en de republiek met eigen nationale ontwikkeling en waarachtige vrijheid.

b. *De Republiek komt het best overeen met onze Volksaard.*

Wij zijn een vrijheidlievend volk. En toch de nuchtere Hollandse geest, die nog steeds in ons voortleeft, gepaard met de betugelende invloed van de Calvinistische leer door ons algemeen beleden biedt genoegzame waarborg tegen de bandeloze vrijheid van de democratie. En de ondervinding toont duidelijk in de Oranje Vrijstaat en de Z. A. Republiek, hoe volkomen de republikeinse staatsvorm met onze volksaard overeenkomt.

c. Maar eigenlik is ook de *Republiek de enig denkbare staatsvorm voor een Verenigd Zuid Afrika*. Wat toch anders? Eigen vorsten-telgen hebben wij niet om op de troon te plaatsen, al zouden wij zulks ook wensen. Uit een Europees vorstenhuis een regent voor ons te kiezen,—zo iets behoeft slechts genoemd te worden om de tegenzin van de ganse natie op te wekken. Neen,

wanneer wij ons een Verenigd Zuid Afrika voorstellen, dan denken wij aan een Republiek en niets anders; hetzij een Republiek onder een President als de Verenigde Staten van Amerika, of met een Bondsraad als in Zwitserland."

Dog dis ondoenlik meer uit die verklaring van die Program aan te haal. Dis nog verkrijgbaar bij die Paarlse Drukkerij en kan gerus deur onse politieke leiers bestudeer word. Wat daarin staan sal nie maklik verouder nie. Hoe nuw klink bijv. in onse ore daardie "opoffering van onse koloniale belange aan die belange van die rjksregering!"

GESKIEDENIS VAN DIE PROGRAM.

En wat het van die Program geword?

'n Mens sou sê dat, gereken die Calvinistiese grondtype van ons volk, die aanneming daarvan, altans van die hoofbeginsels, g'n swarigheid sou opgelewer het nie.

Maar so was dit nie. Hoor bietjie wat die "Patriot" ons aangaande die geskiedenis van die Program vertel:--

"Di lesers ken di geskiedenis van di Program.

In begin van 1882 deur Ds. S. J. du Toit gepubliseerd en an di Graaff-Reinetse Kongres voorgeleg, werd dit verwese na di Cradockse Kongres wat in September dieselfde jaar sou gehou worde en gehou is.

Al wat ons in di offisiële notule van laasgemelde Kongres daaromtrent vind is: "Het eerste beschrijvingspunt is nu ter tafel en wordt ingeleid door het lid van Hanover. Na een korte diskussie besloot de vergadering, op voorstel van de heer Theron, gesekondeerd door de heer S. Vorster, dat dit beschrijvingspunt uitgesteld worde tot morgenavond." In di verdere notule kan ons ni vinde dat di "morgenavond" vir di Program angebroke is ni.

Op Richmond (1883) werd na di aneensluiting van Bond en Vereniging di vollende besluit genome: "Deze vergadering beveelt aan, dat het bedoelde Program van Beginselen naar de differente Takken van de aaneengesloten Bond en Vereniging worde verwezen, om bij onze eerstvolgende Provinsiale Vergadering hun gevoolen desaangaande in te leveren."

In Maart 1884 werd op Graaff-Reinet, na 'n lange en warme diskussi, omtrent di Program beslote: "Dat de vergadering gelet hebbende op het feit dat verreweg de grote meerderheid van de Takken het Programma nog niet in overweging heeft genomen, hoewel het reeds tweemaal moest overstaan, welk verzuim

de vergadering bij dezen betreurt, zo besluit zij hetzelfde weder uit te stellen tot een volgende Provinciale Vergadering, verwijzende hetzelfde weder naar de verschillende Takken, om daarover alsdan rapport uit te brengen."

En op di laaste Provinsiale Vergadering (1885) was di besluit van di grote meerderheid: "Deze vergadering spreek haar gevoelen uit dat een Program van Beginselen voor de eenheid en soliditeit van deze Vereniging uiterst noodzakelik is, doch heeft bezwaren om het Program van Beginselen, tans voor deze vergadering, aan te nemen, en besluit een Kommissie aan te stellen, bestaande uit de heren J. H. Hofmeijr, Jr., D. F. du Toit, Dr. Hoffman en de voorsteller (C. W. de la Harpe), om een Program te ontwerpen en ter goedkeuring op de volgende Provinsiale Vergadering in te dienen."

Dit is tog in di dri jare tyd 'n heel klein bitji gevorderd.

Deur di anname van di voorstel is dan eindelijk

1) Di noodzakelikheid van 'n Program van Beginsels vir di eenheid en di vastheid van di Bond uitgesproke;

2) di Program deur Ds. Du Toit bewerk en deur verskeie Bonds Takke angenome, verworpe, en

3) 'n Kommissi benoemd om 'n nuwe Program op te stel en by di vollende Provinsiale Vergadering in te dien.—(P. 1 Mei, '85.)

Die "Tolk" van 10 Apr. '85, deel hierdie biesonderhede mee ten opsigte van die Kongres van die jaar:

Met de aanname van dit voorstel is toch eindelijk:

1) de wenselikheid en noodzakelikheid van een Program van Beginselen voor de Bond uitgesproken; maar

2) dat, door Ds. S. J. du Toit bewerkt, en door verscheidene Takken van de Bond aangenomen, verworpen, en

3) een Kommissie benoemd om een nieuw Program te ontwerpen en op de volgende Provinciale Vergadering in te dienen.

Over het eerste punt hebben wij reden om ons te verblijden. Meer behoeven wij er niet van te zeggen.

Het tweede punt betreuren wij,

a. Omdat men het Program verwerpt op grond van bezwaren, die men niet aanwys. Zodanige aanwyszigingen konden dan beoordeeld worden of ze de verwerping rechtvaardigen of niet, en konden tevens als richtsnoer dienen bij het ontwerpen van een nieuw Program. Wie verzekert nu dat een nieuw Program niet diezelfde bezwaren zal inhouden?

b. Omdat men het verworpen heeft zonder inachtneming van het gevoelen van de differente Takken, waarheen het herhaalde malen was verwezen, en die er over gerapporteerd heb-

ben. Zullen die Takken er in berusten, dat hun gevoelens op dergelijke wijze wordt geminacht? Wij zullen zien.

Ook tegen het derde punt hebben wij onze bezwaren :

Wij zullen veronderstellen dat de tans benoemde Kommissie de haar opgedragen taak aanvaardt, en op de volgende Provinciale Vergadering haar Konzept indient,—hoe ver is men dan gevorderd? Behalve de erkenning dat een Program noodzakelijk is, staat men in dit opzicht dan in 1886, net waar men stond toen het Konzept van Ds. Du Toit in 1882 aan het Kongres te Graaff-Reinet is voorgelegd.

Het Provinciaal Bestuur zal wellicht de tijd niet hebben om het Konzept artikel na artikel te overwegen. En deed het dit, dan kan het Provinciaal Bestuur niet als Wetgevend lichaam een Program aan de Takken voorschrijven. Het Konzept zal dan, ter goed- of afkeuring aan de Takken moeten voorgelegd. Vindt het bijval, dan kan dit in 1887 aan de Provinciale Vergadering worden gerapporteerd.

Zelfs dan kan het door de Provinciale Vergadering nog niet finaal worden vastgesteld. Immers zulk een Program is voor de gehele Bond, niet slechts voor de Koloniale afdeling er van. Door het Provinciaal Bestuur aangenomen zal het naar het Centraal Bestuur moeten verwezen worden.

Neemt aan dat het Centraal Bestuur nog in hetzelfde jaar bijeenkomt, maar—hetgeen zeer waarschijnlijk is—belangrijke wijzigingen in het Konzept voorstelt. Dan moet hij opnieuw aan de takken voorgelegd worden. En gaat alles heel voorspoedig, dan hebben wij het vooruitzicht om reeds ten jare 1888 een Program van Beginsele voor de Bond vastgesteld te krijgen.

Is dat geen spotten met het eerste gedeelte van het aangenomen besluit, dat een Program voor de eenheid en soliditeit van de Bond *hoogst noodzakelijk is*?

Onzes inziens had men beter gedaan met het voorstel Goosen

“Deze vergadering acht een Program van Beginsele nodig voor onze organisatie en besluit dat door Ds. S. J. du Toit daartoe opgesteld aan te nemen met weglating van de woorden ‘onder eigen vlag,’ verdere wijzigingen er van aan het Centraal Bestuur overlatende”

aan te nemen. Of men had het voorstel van Rooy

“Het Provinciaal Bestuur acht een Program van Beginsele nodig”

met dat van de Sekretaris

“Aangezien het Program van Beginsele een Program is voor de Bond in Zuid Afrika en niet voor de Kolonie alleen, besluit deze vergadering het in handen van de Centrale vergadering te laten, met terugwijzing naar de takken voor rapport” kunnen aannemen. Komt dan het Centraal Bestuur, op voorstel van de Transvaalse afdeling van de Bond, nog deze maand, of ten minste dit jaar, bijeen, dan kan het Konzept, als door dat Bestuur gewijzigd, dadelijk naar de Takken worden verwezen om bij de volgende Provinciale vergaderingen er over te rapporteren. Dan hadden wij het vooruitzicht reeds volgend jaar een

Program van Beginselen, zo "hoogst noodzakelik" voor de "eenheid en soliditeit" van de Bond, vastgesteld te krijgen. Nu is de zaak op de lange baan geschoven, en wel op een wijze, die ons niet erg berekend schijnt om de eenheid en soliditeit van de Bond te bevorderen, en allerminst om de Takken te overtuigen dat men doordrongen was van de noodzakelijkheid van een Programma."

VANWAAR DIE TEENSTAND?

Op die Kongres van '85 het die opposisie nie onverwags gekom nie. Die Kaapstadse Bondstak het kort te vore op voorstel van Clemens de Wet, gesekondeerd deur Dr. Van Oordt beslote: "Deze verg. is van gevoelen dat de Bond door het Programma van Beginselen aan te nemen vele mannen van zich zou afstoten en zich groteliks verzwakken in plaats van te versterken, waarom gezegd Program niet als deel van of bijlage tot onze Konstitutie behoort te worden aangenomen." (P. 16 Jan. '85.)

Die Distriksbestuur van Willowmore had als beskrijwingspunt opgesonde:—

"Dit Distriksbestuur is van gevoelen dat het Programma van Beginselen *niet* aangenomen behoort te worden, daar het het als onnodig acht voor de vooruitgang en welvaart van de Bond doch integendeel meent dat het zal strekken om de Bond te verzwakken doordat vele leden de Bond er door zouden verlaten; en verder omdat de bepaling omtrent een eigen vlag er in vervat aanleiding zou geven tot de verdenking dat de Bond tot doel zou hebben de Engelse vlag die ons tans beskermt te verwerpen." (P. 23 Jan., '85.)

Op die laaste beswaar antwoord Ds. Du Toit uit Pretoria als volg:—

1.—Deze verklaring wordt gedaan behoudens de erkenning, "dat wij geen enkele staatsvorm op zich self de enig bruikbare keuren, en de alsnu bestaande vormen erkennen", (naar Art. II); er is dus slechts sprake van "*het einddoel* onzer nationale ontwikkeling," zonder te bepalen *wanneer* of *hoe* wij dat einddoel bereiken moeten.

2.—Ook hier, gelijk op elk ander punt, staat de weg tot wijziging open, indien men het wil. Men kan die 3 gehate woordjes weglaten, of men kan er wat anders voor in de plaats stellen. Men zou het kunnen laten lezen: "Een Verenigd Zuid Afrika onder *Brits* Protektoraat", of "*onder Britse Kusbeskerming*", al naar men verkiest.

Vergun mij dit schrijven alweder te besluiten met die verklaring:—

Overigens ben ik van gevoelen, Mannen Broeders, dat onze Afrikaander partij een duidelik omschreven Program van Beginselen hebben moet ! Wij mogen niet op losse zandgrond bouwen !

De Heere onze God zegene onze zwakke pogingen, in belang van ons land en volk !”

Daar was twee haakplekke : 1) bij die volk, wat wel goeie voelhorings had maar nog nie op hoogte was met al die biesonderhede van 'n politieke Program nie, en 2) veral bij die Hofmeyr-partij, wat van die begin af teën die “dogmatisme” van daardie Program gekant was en “los wou wees om na omstandighede en berekening te kon handel.” (P. 1 Mei, '85.)

Die, toenmalige editeur van die “Patriot” was verontwaardig. Hij sê :—

“Ds. du Toit het reeds voor dri jaar, ni slegs erken dat 'n program noodsakelik is ni, mar oek di hande an di werk geslaan en 'n konsep ontworpe. Eers nou stem di meerderheid van ons Provinsiale Vergadering voor di noodsakelikheid van 'n Program.

Is dit ni 'n klaar bewys, ja 'n openlike erkenning dat hy verder gesien het ni? Wi seg dat ni na nog een of een paar jare diselfde persone, wat eers teen, mar nou voor 'n Program gestem het, oek sal erken dat Ds. Du Toit syn konsep met geringe wysigings goed is ni?

En ni alleen verwerp hulle syn opstel ni; mar lat hom oek geheel buiten rekening by di benoeming van 'n Kommissi om 'n ander op te stel !

Farao het geweet dat di man wat hom di planne kon gé oek di geskikste persoon was om dit uit te voer. En hy had ni nodig om hom daarin te bekla ni.

Ons Provinsiaal Bestuur slaat di man in di angesig en misken hom; hoe hulle daarby sal vaar moet di tyd leer.

Vir di teenwoordige maak ons gen anmerking op di benoemde Kommissi self ni. Wat ons persoonlik angaat is ons nog ni beslis of ons di benoeming sal aanneem ni. Neem ons dit an dan gaat ons tog staan op di grondslag deur Ds. Du Toit geleg. En dan sou ons graag wil weet hoeveel en watter Takke di Program deur Ds. Du Toit opgestel in beginsel, geheel of gedeeltelik angenome, en, sedert dit in behandeling was, an di Provinsiaal Bestuur gerapporteer het.” (P. 8 Mei '85).

'N NUWE PROGRAM.

Die editeur het woord gehou. In 1886 het hij op die Kongres 'n Program ingedien, wat in hoofsaak met die van Ds. Du Toit ooreenstem. Die belangrikste wijsiginge was: die weglating 1) van die artikel oor vrije onderwijs (seker om die aanneming van die Program te bevorder) en 2) van die woorde “onder eigen vlag”.

Daarnaas het toen verskijn die Program van mnr. J. H. Hofmeyr. Dr. Hoffman was op die Kongres nie aanwesig nie, en op 'n kommissie-vergadering (te vore gehou) kon die driemanskap dit nie eens word nie.

Die twee Programmes het toen langes mekaar gelê, maar hul verskil was groot; 'n verskil wat ons hier nie nader gaan bespreek nie, maar wat hierop neerkom, dat die Program van Ds. Du Toit opgetrokke is op die grondslag van die Calvinistiese staatkundige beginsels, terwyl die van mnr. Hofmeyr daar g'n aanspraak op maak nie.

Bij één punt moet ons egter nader die aandag bepaal. Ds. Du Toit het neergeskryf, dat 'n Verenigde Suid-Afrika "*einddoel*" van die Bond moet wees, waarvoor mnr. Hofmeyr in die plek gestel het die woord "*eindbestemming*."

Dis twee karakteristieke woorde, omdat hul juis die verskil tussen die twee staatsmanne uitdruk. Die "Patriot" het destijds dit gesê van die twee woorde :

"As ons praat van *einddoel* dan weet ons wat ons sê en wat ons wil. Daar is niks duister in di saak ni. Ons wil dat al di state van Suid Afrika sal verenig. Ons wil dit langs konstitusionele weg, ons wil daartoe werk met al ons krag omdat ons weet, dat daarin di toekoms van ons kinders lê. Di vereniging van di state is ons meer werd dan belastings of brandsiekwet of enig ander ding. Dit is ons doel en ons beskou dat di Bond voor di doel opgerig is.

Ons wil oek di instandhouding van di Afrikaanse Nasionaliteit. Di Hollans Afrikaans element moet ni ondergaan ni; mar moet opgehou en versterk word deur alle geoorloofde middels; ons moet daarvan praat in di skool en in di huisgesin; in di kerk en op di mark, o'eral.

Ons is Gristene en ons wil Gristene bly. Geen heerskappy o'er iemand syn gewete, mar oek ni 'n staat sonder God. Skeiding van kerk en staat, mar ni 'n Atheistise staat.

Ons wil godsdienstig onderwys en daarom staat ons di vrywillig beginsel op di skole voor. Di andere party, di oorspronklike party van di Boere Vereniging, gaat van 'n ander beginsel uit. Hulle wil oek vereniging van di state, so as hulle sê, mar hulle spreek daarvan as *eindbestemming*. Hulle stel di ding net so ver as hulle mar kan. Al di andere dinge moet eers kom, endan dit, as dit so moet wees. By ons is di vereniging hoofdoel, by hulle glad ni.... Di beste van hulle is Koloniaal, denk en werk net vir di Kolonie terwyl 'n hele party niks meer wil wees, dan 'n landboukundig genootskap. Politiek, hoge politiek is ons strew. Geen politiek; mar beter wol en beter wyn is hulle doel. Ons praat ni van di verrajers, wat oek in di Bond is, di eigenlik daar net ingekom is om di Bond te vermoor." (P. 18 Maart '87.)

Die Program van die gebroeders Du Toit was egter met die verskijning van die Kaapse nog nie in die vergeetboek geraak nie. Dis soos prof. Cachet in *Zwart Pilletjes* gesê het: "Het arme Program van Beginselen is net als de wandelende Jood veroordeeld tot eeuwigdurend omzwerven. Het moet nu weer bij de distriksbesturen rondgaan. In die tussentijd moet de Bond maar zonder beginselen klaar komen". (P. 29 Apr. '87.)

Gevolg hiervan was 'n toestand, wat die "Patriot" aldus beskrywe :—

Dit is egter bepaald nodig dat op di een of andere wyse 'n behoorlike konstitusi aangeneem worde, of di da'e van di Bond is geteld. By mekaar kom, speeches hou, mekaar heuning om di mond te smeer is wel regte mooi, mar ge ni baing ni. As ons di Bond so beskou, dan lyk hy net op 'n man wat kreupel is en daarom doet hy oek so min. Di gees, wat deur di Bond opgewek is, het baing gedaan, dit stem ons toe, mar di Bond mar min. Parlementslede word gekies sonder dat di Bond sig daarmee bemoei. Party takke werk regte goed, mar net as dit by di hogere besture kom, dan loop alles mis. Dit kan oek ni anders ni, so lank 'n mens eienlik ni weet wat di beginsels van di Bond is ni; na welk doel di Bond streef; met een woord, wat di Bond wil." (P. 18 Mrt '87.)

Op die Kongres van 1888 werd weer 'n voorstel ingedien om die Program van die broeders Du Toit aan te neem. Mnr. D. Viljoen het daar selfs beweerd, dat 'n meerderheid van distriksbesture vir die Du Toits-ontwerp is. Maar mnr. Theron het gewaarskuw en gesê dat als een van die ontwerpe aangeneem word, daar skeuring in die Bond sou kom. Die saak werd weer na die oue kommissie verwijs om die volgende jaar rapport te doen. "De heren Hofmeyr en Du Toit moesten het geheim verstaan van te geven en te nemen", het mnr. Theron gesê. (P. 25 Mei, '88.)

En so moes die Du Toits - Program weer swerf, hoewel dit, volgens die mening van die "Patriot" op 'n meerderheid van Bondsmanne kon reken. Hij sê :

Di verskil tussen di partye is wesenlik 'n verskil van beginsels en di dinge lat hulle ni so gemakkelik wegredeneer. Op di Provinsiale Bestuursvergadering het tot nou toe altyd di party van di Kaapstadse Tak die o'erhand gehad. Di plase waar di vergadering gehou word het daar seker oek wat mee te doen, mar ons glo vas, dat as hoof vir hoof di lede van di Bond sou gevra word, di meerderheid mees vir ons program sou wees." (P. 18 Mrt '87.)

Eindelik, in 1889, werd mnr. Hofmeyr se Program met geringe wijsigings aangeneem. Van die wijsigings noem ons twee, n.l. 1) dat die partij "bedoel" 'n Verenigde Suid Afrika en 2) dat rekening moet gehou word met die "Christelike karakter" van die volk. (P. 14 Maart, '89).

So eindig dan 'n episode in die stryd vir Christelike beginsels op politieke terrein—'n episode, want die verskil van daardie tyd leef nog in die boesem van ons volk voort en kom elke keer weer voor die dag.

DIE "EIGEN-VLAG" KWESSIE.

Hierdie kwessie het destijds baie stof opgejaag. Dis egter nie nodig om al te lang daarby stil te staan nie, want dis uit reeds afgedrukte sitate duidelik, dat die "Patriot" onder die leus "Verenigd Suid Afrika onder eie vlag" g'n geweld of revolusie bedoel het nie. Langs "konstitusionele" weg moes die einddoel nagestreef word.

Die persoon wat met die meeste gesag oor die saak kan spreek, het ons bij ter perse gaan, die volgende meedeel :

"Die "eie vlag" het ongetwyfeld (in myn beskouing, toen en nou) bedoel 'n verenig (onafhankelik) Suid Afrika met 'n eie vlag Soos elke nasie syn eie taal, land, ens. het, so ook syn eie Regeringsvorm. Die hele natuur predik ontwikkeling tot selfstandigheid en onafhankelikheid. Dit leer planteryk, diereryk, waaronder jij, vir die doel, ook die mens kan tel. Die ouder voed syn kind op om hom selfstandig te maak en onafhankelik, betreklik natuurlik, want absolute onafhankelikheid besit God alleen. En die kind mag in oudershuis alle mogelike "vryheid" hê, maar vryheid bevredig hom nie, hij wil onafhankelik (syn eie baas) wees, selfs al sou die betrekkelike onafhankelikheid hom minder vryheid veroorloof, als hy in oudershuis had. 'n Welgeaarde ouder help syn kind tot die verkryging van sodanige onafhankelikheid. Hulle gaat dus nie met twis uitmekaar uit nie. Geen kind—als daar nie een of meer skroewe in syn bo'enste verdieping los is nie—blyf altyd in oudershuis nie. So was en is naar myn beskouing ook geen nasie gedoemd om ewig onder die voogdyskap van 'n ander nasie te staan nie, al het hy dit onder die voogdyskap ook nog so goed en geniet hy daaronder nog soveel vryheid. Ook die bande hoef nie geweldadig verbreek te worde nie. Als syn voogd dit wel meen—en hom nie net in slawerny wil hou nie—sal hy hom ook met genoeg en blydschap in 'n onafhankelike posisie help en hy sal dankbaar wees dat die voogd hom sover opgevoed en gehelp het.

"Bij eie vlag het ek nie gedag an geweldadig verset nie, mar an dokumentaire vryheid en onafhankelikheid. In werklikheid geloof ek dat dit in Engeland's voordeel sou gewees het, als

hulle S. Afr. sodanige onafhankelikheid vrijwillig gegee het. Seker sou hulle van dag meer vrijwillige hulp van Suid Afrika erlang het.

“Ek kan mij nie herinner dat Ds duT. en ek ooit die “kwessie” met makkaar bespreek het nie en kan dus nie vir ander praat. Toen die kwessie so brandend geworde is, is daar die draai angegee. Daar was toen al sprake van ’n Suid Afr. Federasie en dus ’n goeie geleentheid om “eie vlag” voor te stel alsof dit bedoel ieder kolonie, staat, republiek onder sijn eie vlag in die Federasie. So omtrent leef dit in mijn herinnering en stel ek mij voor dat die draai gekom is. An afskud van die Engelse juk, deur oorlog, was seker nooit in die gedagte van die gros van ons oorgekom nie”.

Die “Patriot” was van die begin af teën ’n Konfederasie, wat deur Engeland sou opgeleg word en wat deur ’n “Konferensie” moes bewerkstellig word. (15 Apr. ’76).

Verder het die Paarlse orgaan nie geskroom om sijn gevoele kenbaar te maak nie aangaande die hinderpaal, wat in die weg van Konfederasie gelê het. Die no. van 27 Febr. ’80 sê :

“Nou ons is oek ver konfederasie. Ons het reeds di grondlyne getrek daarvoor in ons reels ver ’n “Afrikaner Bond”; want die konfederasie wat ons begeer en die enigste wat vir ons tot nut kan wees moet uit die volk self voortkom, nie uit Engeland ons voorgeskrywe word nie. ’n Vrywillige konfederasie ja, die is werkelijk die enigste geneesmiddel ver al ons politieke kwale, en die grootste behoefte ver onse nasionale ontwikkeling.

Ons ken dan oek mar net een hinder wat so ’n konfederasie in die weg staat, dis—*die Engelse Vlag*. As die Engelse Regering morge hulle vlag wil wegneem, dan is Afrika gefedereerd eer die jaar om is. Of as hulle Froude syn plan wil volge, en hou net die Kaapse Skiereiland, en geef heel Afrika ver die Afrikaners dan sal ons gou ’n konfederasie hê. Mar nou wil hulle ’n konfederasie hê *onder Engelse Vlag*, en dis juis die ding wat ons hinder”.

“’N STOUT KIND.”

Dat die “Patriot” so reguit gepraat het, was sijn sonde. Dit sê hij self in die no. van 23 Jan. 1890, waar gesproke word oor die maaltijd, wat Pres. Reitz te Kaapstad werd aangebode. Daar staat :—

“Byna iedereen praat o’er ’n verenig Suid-Afrika; mar oek byna iedereen is bang om oek mar di minste plan voor te stel, om dit te kry. Idereen is bang om wat te sê, uit vrees om daardeur syn eie saak te bederwe, tog gaat di stille werking voort.

“Di *Patriot* is altyd min of meer ’n stout kind, en het di reg van ’n stout kind, om te sê wat hy wil, sodat ons op di punt nooit nodig had om ’n onseker geluid te gé. Ons gevoele is bekend genoeg. Ons wil ’n verenig Suid-Afrika onder eie vlag, of as dit

onmolik is, onder Brits protektoraat. Ons wil Afrika vir di Afrikaners, dit wil sê: ons wil dat di bestuur van di binnelande onder ons sal kom en bly, ons wil in een woord "baas wees", en so min molik van Engeland bevele kry."

Dat Ds. Du Toit diê woorde "onder eie vlag" in die Program en in die Transvaalse Bondskonstitusie ingeskryf het, is bekend. Toen die woorde egter soveel ergenis gee, was hij bereid om dit te skrap.

Tijdens die vergadering van die Sentraal Bestuur te Bloemfontein in 1886 was die opinies omtrent die saak so gelijkelijk verdeel, dat die stemme van die afgevaardigdes gestaak het. Die Vrijstaatse het gestem teen die drie woorde, die Transvaalse (volgens opdrag) daarvoor. Uit die Kolonie was mnr. D. F. du Toit daarvoor en mnr. T. P. Theron daarteën. Ds. Du Toit het toen als voorsitter g'n beslissende stem gegee nie, maar geraai dat die lede, wat vir die behoud van die woorde was, ter wille van eensgesindheid sou toestem om "te berusten in de uitlating der woorden en slechts hun tegenstem zouden laten aantekenen krachtens hun opdracht" (P. 26 Febr., '86, 30 Aug. 1900.)

Om kort te gaan vermeld ons nog, dat die "Patriot" in 1883 al die eleksie-leus verdedig het van 'n "*Verenigd Suid Afrika onder Britse Protektoraat.*" In 1893 het hij die onveranderd oorgeneem en gehandhaaf. Hier is die historiese stuk —

"Wat ons Koloniale Bondsmanne bang was om in hulle Konstitusi op te neem, skryf ons Oos Londense, Engelse medekoloniste sonder skroom in hulle program.

Di plan kom in hoofsaak op diselfde neer as wat deur Ds. S. J. du Toit voorgeleg is in di Tolk van 20 Juny, onder di hoof "Langs Konstitutionelen Weg", tot ons einddoel te geraak, namelijk 'n Verenigde Suid Afrika, onder eie vlag.

'n Verenigd Suid Afrika is reeds sedert 1875 di leus van di Genootskap van regte Afrikaners gewees. Van temeer belang is dit egter dat diselfde plan nou uitgaat van Engelse koloniste. Ons beveel dit aan di ernstige o'erweging van ons lesers an....

In hoofsaak is ons beslis voor di plan en gaan ons volkome daarmé saam. Mindere punte en bysake kan later in onderling o'erleg gereel worde. Di plan self laat daar opening voor.

Laat ons gerus ons hawens en buitenlandse politiek an Engeland o'erlaat, solank as ons mar binnelands volkome selfbestuur kry.

Dis ons ni te doen om van Engeland los te kom en onder 'n ander vreemde mo'entheid te staan ni. Ons wil mos ni onder 'n ander vreemde mag buig ni. As ons tog onder vreemde o'erheersing moet wees, dan liwers onder Engeland as onder 'n ander.

'n Beskerming van ons hawens teen buitenlandse mo'entehede het ons so nodig as brood; mar binne kan ons ver ons self regeer.

Hou Engeland dus ons havens ver handelsbelange en om di pad na Indie oop te hou, dan het di Rijksregering wat hulle wil hê en ons verkry meteen 'n nodige en onmisbare beskerming. En het ons ook wat ons begeer.

Sonder te praat van 'n Tolverbond, verbeterde Posverkeer, Handelsbelange, ens., wat met 'n Verenigde Suid Afrika makliker en beter kan gereeld worde, sal ons mar 'n paar voordele noem, wat ons daarby sal win.

Met 'n Verenigde Suid Afrika en 'n volkome inwendige selfbestuur is ons Kaffermoeilikhede meteen op 'n end. As di Kaffers weet dat alle Kolonies en State een is teeno'er hulle, dan sal hulle net soet wees. Gen stam sal dit waag om 'n hand op te tel teen ons ni. En mog, teen alle berekening an, een of ander stam dit doen, dan sal di gou tot 'n waarskuwende voorbeeld gestel worde ver al di ander.

Kaffer-oorloge gepaard met afskuwelike bloedvergiting en renueuse uitgawe sal gou genoeg geskiedenis wees, wat in werke likheid ni meer hoof herhaald te worde ni. Di sogenoemde Neger vrinde sal in ons Verenigde Suid Afrika gen grond van bestaan meer vinde ni.

Dan ons vreselike skuld! Transvaal het ryke hulpbronne, minerale rykdomme, wat nog mar min, nouweliks gedeeltelik, bekend is. Mar op di ogenblik durf Transvaal syn hulpbronne ni ope stel ni. Want sou hulle dit doen, dan word di 8,000 boere net nou o'erstroom met dri- of viermaal soveul vreemde fortuinsoekers. En watter soort van mense dan instroom, behoef hiir ni gesê te worde ni. Het ons egter 'n Verenigd Suid Afrika, dan kan di minerale rykdom van Transvaal, wat nou toegemaak en toegehou word, gerus ope gestel worde. Dan kan 'di ander Koloniis en State help, as di vreemde invloede te sterk word, sodat ons nasionale bestaan daaronder ni verlore raak ni. Transvaal verskaf ons dan kosbaar en edel metaal in o'ervloed, sodat ons, in di Verenigde State van Suid Afrika, binne kort ons eie munt kan hê, nes in Australië; ons eie steenkole kan gebruik ens.

Ontwikkeling van ons inwendige hulpbronne is tog di enige sekere weg om van ons geldelike laste ontslage te raak; terwyl gedurige nuwe Buitenlandse lenings—tot om ons rente te betaal—ons daar al diper indompel; ons vooruitsig verdonker, en al hoopeloser maak.

Daar dit volstrek ni onmolik is dat di kwessi deur ons te kise Parlement sal moet behandel worde ni;

Om ni met ons Inboorlinge politiek so dwaselik te laat om spring as ons laaste Parlement met di Basuto-kwessi gedaan het ni;

Om ni voortdurend Ministers te stuur, om te gaan geld leen om ons rente te betaal ni;

Om andere kwessiis, an di kwessi verbonde, ens..

Ag ons dit nodig, as tweede punt in ons Stembus Program op te neem:—

'N VERENIGD SUID AFRIKA, ONDER BRITS PROTEKTORAAT.'
—(P. 19 Okt. '83 en 28 Sept. '93)